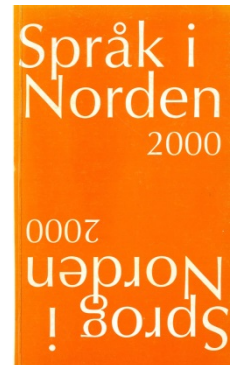

Sprog i Norden

Titel: Sprogkontakt, sprogpåvirkning – og sprogpolitik
Forfatter: Inge Lise Pedersen
Kilde: Sprog i Norden, 2000, s. 34-44
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sprogkontakt, sprogpåvirkning – og sprogpolitik

Inge Lise Pedersen

”La donna è mobile” hedder det i Verdis *Rigoletto*. Sprog har det på samme måde. Alle levende sprog, dvs. sprog i brug, er bevægelige, de varierer og forandrer sig, eller rettere: vi, sprogbrugerne, forandrer sproget. I begge tilfælde betragtes bevægeligheden som noget negativt, som ustabilitet og troløshed. Sproglig variation bliver enten overset eller bortforklaret, eller man tilskriver den moderne menneskers rodløshed. Sprogforandringer mødes oftest med bekymring, og megen sprogpolitik går ud på at modarbejde dem. Mange ændringer har med kontakt at gøre, for kontakt med andre sprog, dvs. med sprogbrugere der bruger andre sprog, er et normalt eksistensvilkår for næsten alle sprog. Alligevel skrives flertallet af sprogbeskrivelser og sågar sproghistorier som om kontaktsituationer var undtagelser, parenteser i et langt aleneliv, og mange sprogpoltiske betræbelser går ud på at bygge mure til værn om sproget, helst så høje at ingen fremmede ord kan flyve over murene.

1. Kontaktfremkaldt sprogforandring

Det var Weinreichs *Languages in Contact* fra 1953 der ikke blot pegede på sprogkontakt som et vigtigt forskningsområde, men også udpegede den enkelte sprogbruger som det sted hvor kontakten finder sted. At tage udgangspunkt i sprogbrugerne og i at det er deres situation og historie, og ikke sprogstrukturen, som primært bestemmer hvad der bliver resultatet af sprogkontakt, er det samme som at sige at et sprogs evne til at optage lån ikke først og fremmest er afhængig af sprogets lingvistiske struktur, men af talernes politisk-sociale indstilling, af deres holdninger (Thomason & Kaufman 1988:35). De altafgørende faktorer bliver dermed de sociale.

Det er ikke noget der gør sagen enklere. Tværtimod er det netop vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at forudsige sprogforandringer fordi der indgår så mange faktorer i disse forandringer, og deres indbyrdes styrke varierer.

Til de vigtigste faktorer hører demografiske og samfundsmæssige omstændigheder, herunder teknologi, bl.a. skriftteknologi. Skriftens indførelse giver en helt anden sprogdudvikling og bevirker at sprogændringer sker langsommere, og nye former for tekstproduktion fra bogtryk over rotationspresse til elektronisk tekstbehandling påvirker også sproget.

Politiske og ideologiske forhold må også med, ikke mindst opkomsten af en national ideologi og af nationalstater, der ofte fostrer tanken om ensprogethed som det eneste naturlige. Hertil kommer sproglig hegemoni, at sprogene ikke er ligestillede, men indgår i overordnings og underordningsforhold, og sidst men ikke mindst er der tale om at sprogbrugerne har forskellige holdninger til de sprog og de sprogformer der findes i et samfund.

Eftersom sprogkontakten finder sted konkret mellem og i sprogbrugerne, ikke abstrakt mellem sprogene, endside mellem sprogsystemerne, indgår en del af disse faktorer med varierende styrke i enhver kontaktsituation, og sørger for at der ikke er nogen enkle forklaringer. Én ting står imidlertid fast: kontakt får følger for de involverede sprogbrugere, også for de involverede sprog, idet det ofte fører til interferens, dvs. mellemformer mellem de to sprog eller træk fra det ene sprog der dukker op i det andet, hvor de i hvert fald i første omgang betragtes som fejl. Der er to fundamentalt forskellige former for interferens. Den ene er den man kan træffe, når sprogbrugerne bevarer deres oprindelige sprog, men ændrer det ved at tilføje træk som de optager fra det sprog de er i kontakt med, hvad enten det er låneord eller strukturelle ændringer. Den anden form for interferens opstår når en gruppe sprogbrugere opgiver deres hidtidige sprog, og skifter til det sprog hvis talere de er kommet i nær kontakt med, men afsætter spor på dette i

form af medbragte sproglige vaner der slår igennem på det nye sprog (substratinterferens).

1.1. Påvirkningsskala

Sprogforskere der arbejder med sprogkontakt er ret enige om at sprogpåvirkninger følger en bestemt rute (se fx Thomason & Kaufman 1988:74ff):

- Lejlighedsvis kontakt fører kun til leksikalske lån, og det er ikke det centrale ordforråd der påvirkes.
- Når kontakten bliver stærkere lånes der også funktionsord, fx konjunktioner og adverbialpartikler, lydinventaret kan øges og der kan være tale om enkelte syntaktiske påvirkninger.
- Ved mere intens kontakt sker der flere strukturelle lån, fx af demonstrative og personlige pronominer, og lånte afledningsendelser og forstavelser kan blive produktive og føjes til hjemlige ord.
- Hvis kontakten kan karakteriseres som et stærkt kulturelt pres, øger mængden af strukturelle lån. Der kan ske fonologiske ændringer og omfattende ændringer af ordstilling, og lånte bøjningsendelser kan føjes til hjemlige ord.
- Ved et meget stærkt kulturelt pres finder der omfattende strukturelle lån sted. Der kan være tale om at fonemiske kontraster forsvinder eller morfofonemiske regler ændres, og der kan også ske ændringer i ordstrukturen, fx tilføjelse af præfikser i sprog der kun har suffikser.
- Endelig kan presset føre til et sprogskift, hvor det eneste der er tilbage af det første sprog er en påvirkning af det ufuldstændigt tilegnede nye sprog.

Hvordan tager den danske sproghistorie og ikke mindst nutiden sig ud set gennem disse briller?

2. Sprogkontakt og sprogpåvirkning i Danmark

2.1. Vurdering af sprogkontakt

I bind 2 af Det danske sprogs Historie sammenfatter Peter Skautrup udviklingen i senmiddelalderen således:

Efter mødet med de fremmede sprog og da navnlig med nedertysken kunne dansken notere mangan vinding i ordforråd og udtryksform. Ligesom samfundet i strukturen frembød en rigere facettering, idet vi fra en ren landbrugskultur var nået til en bonde og bykultur, og over disse igen en betydningsfuld overklassekultur, således var også sproget under kultivering på flere områder og mere intensivt end før.

... Hvad der kom frem af nyt for samfundet og sproget som helhed, kan man nok påvise i enkeltheder ved at opregne de nye ting og genstande med tilsvarende nye ord og afledninger, de nye sæder og skikke med tilsvarende nye ordforbindelser og vendinger osv. ... At tiden bragte sproget som redskab for tanken meget store forbedringer, er der ikke tvivl om. Trægheden og stilstanden var overvundet i videre kredse end forhen. Sproget – *målet*, som det kaldtes – var blevet levende, bøjeligt og smidigt i en ganske anden grad end før.

...[der er sket] En udvikling af vor begrebs og tankeverden med særligt henblik på abstraktere, etiske og religiøse områder, der nu viste sig med en rigdom og fylde af værdier, vi ikke forhen kunne gribe. En udvikling, som vel var sat i gang ved mødet med det fremmede og delvis gennem det fremmede, men som dog synes helt ud at være videreført og selvständigt gennemført ved hjemlig kraft på hjemlig grund (Skautrup 1947 s. 117 og 119).

Skautrups sproghistorie er skrevet ud fra en udpræget national tankegang. Derfor er det interessant at sprogkontakten tillægges væsentlig betydning for sprogforandringer, og ovenikøbet anses for at føre til et bedre sprog, i betydningen smidigere og mere

udtrykksfuldt. Disse synspunkter fører ikke til en nedvurdering af egen indsats, idet kontakten er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig årsag, den har virket som et ferment, men ændringerne er gennemført selvstændigt og ved egen kraft.

2.2. *Eksempler på påvirkning af dansk pga sprogkontakt*

Så langt vi kan følge det danske sprogs historie er det en historie om samspil mellem dansk og andre sprog. Sprogkontakten er lige så gammel som sproghistorien, og det er sprogpåvirkning også, omend den ikke er lige kraftig hele tiden. Men det der varierer mest er vurderingen af den sproglige påvirkning, som skiftevis betragtes som berigende eller som forurenende.

Den første bølge af låneord der klart fremgår af kilderne følger med og af importen af kristendommen i ældre middelalder. Selve skriften overtages fra latin, mens runeskriften nok var inspireret af andre skriftsystemer, men dog i en selvstændig nordisk udformning. Det betyder ikke at vi var uden kontakt med vore sydlige naboer: revisionen af runealfabetet til yngre futhark regnes for inspireret af den karolingiske minuskel, dvs. den forudsætter kontakt med latinskskrivende personer under sydligere himmelstrøg, og nogle mener også at kunne finde indflydelse fra latinsk retorisk ordstilling i runeindskrifter. Men med kristendommen fulgte ikke kun den latinske skrift, men også græske, latinske og tyske låneord, fx *bibel*, *biskop*, *degn*, *djævel*, *engel*, *evangelium*, *kirke*, *præst* (fra græsk), *prædiken*, *sakramente*, *testamente* (fra latin), og endelig fra tysk eller rettere oldsaksisk: *dåb*, *nåde*, *provst*, *stift*, *synd*.

Op gennem middelalderen blev kontakten med tysk, først og fremmest nedertysk, meget stærk. Det var både mundtligt og skriftligt der var kontakt, og den fandt sted på flere områder, ikke mindst inden for handel, håndværk og samfundsliv. Gloser herfra blev lånt ind i stort tal, bl.a. som betegnelser på de forskellige håndværkere (*tømrer*, *snedker*, *drejer*, *bødker*, *skomagere* og andre *-magere*, mens *smed* og *murer* er hjemlige dannelser), og håndværkerord som *fals* og *polstre*, samt en række ord

på *ge-*: *gerigt*, *gesims*, *gesvejfning* (som er en hjemlig dannelse til tysk *schweife*), som Hostrup i Genboerne "fordanser" videre til *gesvejsninger*.

Kontakten med nedertysk får altså følger for orddannelsen, dels med præfikserne *an-*, *be-*, *er-* og *for-*, dels med suffikserne *-ing* og *-else* i fx *anbefaling*, *bestilling*, *erkendelse*, *forglemmelse*, og *-er* i *brygger*, *dommer* og *forbryder*.

Man begynder at markere med ordstillingen hvilke sætninger der er underordnede, evt. med verbet til sidst som det bliver gennemført i tysk. Denne ordstillingsændring må dog snarere regnes for en følge af skriftligheden i sig selv end af kontakt med et enkelt sprog.

Den tyske indflydelse fortsætter i 1500-tallet, men nu mest i form af højtysk påvirkning. Som følge af reformationen bliver Wittenberg og andre lutherske universiteter i Tyskland yndede studiesteder, og det er efterhånden højtysk, ikke nedertysk, litteratur man læser.

I slutningen af 1600-tallet og det meste af 1700-tallet er der en påvirkning oppefra fra fransk. Nogle af de franske lån, som for længst er forsvundet fra standardsproget overlevede noget længere i dialekterne, evt. med en specialiseret og noget ændret betydning, som fx *ampligere* der kan betyde at behandle jorden så der kan sås, fra fransk *employer*, *alat* fra *alert*, *glant* fra *galant* (*en glant slædevej* vil sige 'godt slædeføre'), *minnesere* fra *menager* 'holde måde med, spare på', og en *søjte* fra fransk *suite* om et følge (udtalen synes at tyde på at ordet er indlånt via skriften). Mens den franske påvirkning har karakter af mellem-spil, er den tyske indflydelse stadig markant til et pænt stykke op i 1800-tallet.

I 1900-tallet og specielt efter anden verdenskrig sætter så den engelskamerikanske påvirkning ind. De sikre virkninger af denne er en lang række låneord og nogle oversættelseslån, ikke blot af enkeltord, men også af ordforbindelser, til udtryk som: i fuldt sving, af alle steder, over natten. Ud over ordforrådet er det tvivlsomt (og omdiskuteret) hvilke engelske spor vi kan finde, og ingen af dem er dybtgående ændringer, men engelsk

konkurrerer voldsomt med dansk på en række områder, fx reklame og forskning.

Hele vores sproghistorie er altså en historie om kontakt med andre sprog og påvirkning fra disse i vekslende grad til forskellige tider; ud over dem der er omtalt her, må der regnes med en latinpåvirkning oppefra og især fra skrift i en stor del af historien.

Der er ikke tale om at man kan anskue dansk som en samlet størrelse der uskadt og så at sige uberørt af menneskehånd er fragtet fra de tidligste tider til dagens situation. Alle sprog har en historie, og dansk er også en historisk og dermed en foranderlig størrelse. En del af den danske sproghistorie er beretningen om hvordan dansk tid efter anden erobrer nye områder, nye domæner. Gudstjenestesproget bliver helt igennem dansk i 1500-tallet, sprogvidenskaben går fra latin til dansk i 1600-tallet, teatret erobres for alvor med Holbergs komedier i 1700-tallet, og et stykke ind i 1800-tallet faldt latinens og tyskens sidste bastioner, og dansk blev enerådende i kongeriget både når der skulle undervises, disputeres og kommanderes. Det er det ikke længere.

Også holdningerne til sprogpåvirkning har ændret sig. I takt med at dansk blev taget i brug inden for nye domæner, arbejdede man på at skabe en dansk terminologi for de pågældende områder, men det er sjældent at finde udprægede puristiske synspunkter i den danske sproghistorie, i form af afvisning af alle fremmede lån. Typisk er man i visse perioder optaget af påvirkningen fra et bestemt andet sprog, det har så i historiens løb vekslet mellem fransk, tysk og engelsk (mere om purismen i Galberg Jacobsen 1973, Hansen & Lund 1994).

3. Sprogforandring versus sprogskift

Der er ingen sammenhæng mellem graden af kontaktfremkaldt sprogforandring og et sprogs vitalitet. Tværtimod kan man tale om at nogle sprog forandrer sig og lever, mens andre ikke forandrer sig, men dør fordi de taber terræn, deres brugsområde

skrumper ind (domænetab), og til sidst finder forældre det ikke umagen værd at lære dem videre til næste generation.

Engelsk er et godt eksempel på et særdeles livskraftigt sprog der har været udsat for kraftig påvirkning og har optaget en meget stor mængde låneord, først fra norsk og dansk (der er stadig ca. 600 låneord herfra i standardengelsk, væsentlig flere i de nordlige dialekter), dernæst stærk indflydelse fra fransk, og endelig en vis indflydelse fra nedertysk (Hansaen havde kontor i London). Stærkest har den romanske indflydelse været. Cirka halvdelen af det engelske ordforråd har romansk oprindelse, i form af lån fra latin (massiv påvirkning i lang tid), fra gammelt fransk, og senere franske kulturlån. Intet tyder på at alle disse lån har svækket det engelske sprog, derimod har de medvirket til at gøre det til et ordrigt sprog; et velkent eksempel er at mens får, svin, kalve og køer har engelske benævnelser som levende dyr, har kødet fra dem franske navne på et menukort.

Et instruktivt eksempel til belysning af låneordenes eventuelle farlighed er sprogudviklingen i nogle tyske emigrantsamfund i USA.

3.1. Sprogskift og engelskpåvirkning blandt tyske emigranter i Pennsylvania

I Pennsylvania er der adskillige grupper af tyske emigranter, dels efterkommere af de gendøbere der søgte tilflugt dér allerede omkring 1600 (Mennonitter og Amish people), dels "almindelige" emigranter uden noget specielt religiøst særpræg. I disse "almindelige" samfund står det tyske nu svagt, idet de fleste forældre er holdt op med at lære det videre til deres børn, der således, når det går højt, har et passivt kendskab til Pennsylvaniatysk fordi forældre og bedsteforældre bruger det til intern kommunikation. Hos Mennonitter og Amish people bruges tysk i de fleste menigheder som det eneste interne sprog, mens engelsk er forbeholdt kontakten med storsamfundet, herunder skolegang. Pennsylvaniatysk skal klare alle interne kommunikationsbehov, engelsk bruger man ikke, og kendskabet til stan-

dardtysk er normalt begrænset til et liturgisk kirketysk, nærmest Luthertysk, og det er udelukkende en passiv kompetence. Pennsylvaniatysk er altså langt mere vitalt i disse grupper.

Det betyder imidlertid ikke at deres tysk er renere og mere frit for engelsk indflydelse end det tysk der tales af de "almindelige" tyske emigranter i Pennsylvania, tværtimod er det i gendøbernes tysk man finder det store antal låneord. Og ikke nok med det: gendøbernes tysk byder også på forenklinger i kasusbøjningen, manglende kongruens mv. som resultat af den langvarige kontakt med engelsk, kombineret med den sociolinguvistiske norm at al intern kommunikation i disse samfund skal være på tysk, uanset emne og formalitetsgrad.

Kun i de samfund der havde indskrænket brugsområdet for tysk til helt familiære og private forhold blev dialekten holdt ren. Til gengæld døde den, fordi den var blevet om ikke ganske unyttig, så dog undværlig.

3.2. Sprogskiftet i Angel og skiftet fra dialekt til standard

Gendøbersektet i USA kan synes at være en eksotisk sproggruppe at hente ind til belysning af den danske (og nordiske) sprogsituation. Vi kan da også godt finde noget der ligger nærmere, nemlig overgangen fra dansk til tysk i Angel, dvs. fra slesvigsk dialekt til nedertysk (se fx Bjerrum 1990). Skiftet skete ganske hurtigt, idet forældrene holdt op med at lære det hidtidige sønderjyske lokalsprog, Angeldialekten, videre til deres børn. I stedet lærte de dem nedertysk i en form der meget lignede det nedertysk der blev talt i Slesvig og andre byer, men med stærk interferens fra deres lokale sønderjyske dialekt (altså substratinterferens).

Sprogskiftet i Angel havde således ikke karakter af en glidende overgang fra en stadig mere tyskpåvirket dansk dialekt til nedertysk dagligsprog, og der er ikke noget der tyder på at Angeldialekten var specielt korruperet af den nære kontakt med tysk. Det var videregivelsen af sproget til næste generation der standsede.

Samme billede kan findes rundt omkring i det ganske land: danske dialekter er ikke uddøde på grund af langsom indsvivning af rigsdanske lån, men fordi de blev regnet for ubrugelige til andet end den mest private kommunikation. Det har ført til at de blev lagt af og ikke videregivet til børnene fordi de blev anset for at være en hæmsko for dem i skolen, og de fleste steder blev de ikke regnet for så nyttige at man opretholdt dem ved siden af det regionalt prægede standardsprog der kom i stedet.

Vil vi det rene sprog eller det levende sprog?

Konklusionen er altså at sprog ikke trues af de gradvise ændringer som langvarig sprogkontakt fører til – og kontakten med engelsk står iøvrigt endnu på et af de nederste trin af påvirkningsskalaen. Langt farligere for et sprogs vitalitet er brugsområdets størrelse. Overført på dagens situation: Det er ikke sikkert at vi skal byde alle låneord velkommen, men afvisningen må i så fald begrundes med noget andet end at de ved deres blotte eksistens udgør en trussel. Det er ikke låneord der truer dansk, det gør derimod omfattende domænetab.

En sprogpolitik bør derfor være mere henvendt på at styrke brugen af dansk, så det stadigvæk kan det hele, end mod at bekæmpe engelske låneord. Vi kan ikke frede sproget som vi kan frede bevaringsværdige huse, hvor herken ændringer eller tilbygninger er tilladt. En sprogpolitik der gik ud på at fastholde dansk i en ganske bestemt skikkelse, uden lydlige eller betydningsmæssige ændringer og med snævre restriktioner for hvilke nye ord der kunne accepteres, ville med sikkerhed kun føre til at dansk blev mindre anvendeligt, og dermed mindre anvendt. Sprog slides som bekendt ikke op i brug, tværtimod. En sprogpolitik må derfor have til formål at styrke sproget, at få danskerne til at bruge det til så meget som muligt, presse det til dets yderste ydeevne, og dermed gøre det stadig mere udtryksfuldt og nuanceret. Også selv om nogen af nuancerne udtrykkes med ord der er importeret fra andre sprog, måske endda ord hvor stammen findes i dansk i forvejen, men i en

ganske anden betydning, som tilfældet er med det hjemlige *ost*, *sky* fra fransk *jus*, og *juice* der er hentet fra engelsk.

Skal der føres en mere aktiv sprogpolitik i Danmark, må vi imidlertid også skaffe os bedre indblik i hvad der ligger bag låneordsfrygten. Når folk flest (og en del sprogfolk) er så optaget af den engelske indflydelse og bekymrede for de forandringer den kan føre til, må vi prøve at blive klogere på hvorfor frygten for forandring er så stor netop nu.

Vi ved fra sociolingvistikken at der er snæver sammenhæng mellem variation og forandring. Er der også sammenhæng mellem den bekendte danske frygt for (sproglig) forskellighed og den frygt for forandring vi i disse år træffer på såvel sproglige som andre kulturelle områder?

Litteratur

- Bjerrum, Anders, 1990. Sprogskiftet i Sydslesvig og dets Årsager. *Danske Folkemål* 32:1-34.
- Hansen, Erik og Jørn Lund, 1994. *Kulturens gesandter*, København: Munksgaard.
- Jacobsen, Henrik Galberg, 1973. *Sprogrøgt i Danmark i 1930erne og 1940erne*. København: Dansk Sprognævns Skrifter 6.
- Huffines, Marion Lois, 1989. Case usage among the Pennsylvania German sectarians and nonsectarians, in Nancy C. Dorian (ed.), *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*: 211-226. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson-Weiner, Karen M., 1998. Community identity and language change in North American Anabaptist communities, *Journal of Sociolinguistics* 2/3:375-394.
- Skautrup, Peter, 1944-68. *Det danske Sprogs Historie* 1-4. København: Gyldendal.
- Thomason, Sarah Grey & Terrence Kaufmann, 1988, *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press. Weinreich, Uriel, 1953 (genoptryk 1968). *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.